

ДУХОВНІСТЬ ЛІТЕРАТУР СВІТУ

УДК 371.016 :821.161. 2-1(0.43, 3)

Васюта С. Д.

кандидат педагогічних наук,
учитель-методист, НВК школи-ліцею
м. Рівне

ДУХОВНІ ЗАСАДИ ДОБРОТВОРЕННЯ У ТВОРАХ І. ФРАНКА: НООСФЕРНИЙ АСПЕКТ

Стаття торкається проблем духовних засад добротворення у творах І.Франка: духу, науки, думки, волі, боротьби добра зі злом. Репрезентоване вивчення «Гімну» І. Я. Франка подано у взаємозв'язку із світобаченням митця щодо питань розвитку суспільства та внутрішнього світу людини, котра бореться за духовне оновлення і становлення свого народу. Визначено найбільш ефективні методи, прийоми і форми організації навчальної діяльності учнів. Літературна практика ноосферної освіти акцентує увагу на ефективності біоадекватного методу. Гармонійно розвинутий читач – це духовно багата, творчо активна особистість.

Ключові слова: ключовий образ, культурологічний, біографічний аспект, алгоритм, ноосфера, образон, метод БЗЗ.

Статья касается проблем духовных основ добротворения в произведениях И.Франка: духа, науки, мысли, воли, борьбы добра со злом. Представленное изучение «Гимна» И. Я. Франка подано во взаимосвязи с миропониманием поэта по вопросам развития общества и внутреннего мира человека, который борется за духовное обновление и становление своего народа. Определены наиболее эффективные методы, приемы и формы организации учебной деятельности учащихся. Литературная практика ноосферного образования акцентирует внимание на эффективности биоадекватного метода. Гармонично развитый читатель – это духовно богатая, творчески активная личность.

Ключевые слова: ключевой образ, культурологический, биографический аспект, алгоритм, ноосфера, образон, метод БОС.

The article concerns the problems about spiritual aspects of doing good in Ivan Franko's literary works. These are the scientific, mental, spiritual issues as well as the conflict between good and evil. The represented understanding of the Ivan Franko's 'The anthem' is given in the sense of interconnection with the author's ideology of social development and the inner world of a man who is fighting for his spiritual renewal and the national formation in general. The most effective methods and forms of pupil's studying activity have been defined. The noosphere education literary practice emphasizes attention upon the effectiveness of bioadequete methods. The harmonically developed reader is a spiritually rich and creatively active person living in a balanced society and world.

Key words: key image, cultural, biographical aspect, algorithm, noosphere, image-on, BRC (biological reverse connection) method.

Художній твір – результат зіткнення свідомості автора з дійсністю, що стає можливим за певного емоційного стану митця – людини із особливим баченням життя, загостреним відчуттям краси, добра, правди, справедливості. Це зіткнення є духовною пригодою для творчої особистості, чії інтенції

спрямовані на вдосконалення людини, її духовний, інтелектуальний світ [Іванишин 2010:80-84].

Постановка проблеми. Творчість І. Франка – видатне явище в українській літературі. Вона вражає глибиною зображення життя й душі народу. Лірика поета виросла на ґрунті тяжкої боротьби українського народу за свої соціальні й національні права. Героєм громадянської лірики І. Франка стає людина, що піднялася на боротьбу з існуючим ладом. Програма з української літератури для 10 класу передбачає вивчення «Гімну», де образ вічного революціонера сприймається як безсмертний дух народу, що не мириться з поневоленням і гнітом, а це дозволяє формувати стійкі патріотичні почуття в особистості.

Аналіз останніх досліджень. Методика навчання української літератури як педагогічно-прикладна наука, яка містить вимоги до літературного і літературознавчого змісту навчання, рекомендації щодо дидактичних шляхів його опанування, робить все більший акцент на інноваційних технологіях, що спрямовані на оптимізацію навчання. У процесі вивчення художнього твору А. Ситченко рекомендує застосовувати алгоритм [Ситченко 2011:15-20], Г. Токмань – заповнювати опорні таблиці-матриці [Токмань 2002:255], оскільки *«алгоритми є таким засобом навчання, який показує дії і порядок виконання їх учнями»* [Фрідман 1991:254]. Літературна концепція ноосферного розвитку (Н. Маслова, Н. Антоненко, М. Ульянова) вагомого значення надають створенню образу – опорного навчального образу, наповненого вичерпною структурованою інформацією в алгоритмічному порядку [Антоненко 2012:101].

Мета статті: розробити інноваційну методику вивчення громадянської лірики І. Франка на засадах ноосферної освіти, допомогти учням розкрити ключовий образ поезії, вічного революційного духу народу, міць якого у всеперемагаючій силі боротьби за «щастя й волю».

Виклад основного матеріалу. У процесі вивчення творчості І. Франка доцільними є культурологічний, біографічний аспекти; евристичні, дослідницькі (творчо-пошукових) методи і прийоми; засади ноосферної освіти.

Розроблений алгоритм вивчення поезії передбачає такі кроки: емоційно реагувати на твір; знаходити основний образ; відтворювати його в уяві; аналізувати образ за художньою структурою, створювати образон сприйнятого; словесно розкривати естетичну роль образів; передавати засобами виразності та графіки емоційну й ідейну сутність ключового образу. Результатом виконаного є заповнена таблиця-матриця розкриття образності ліричного твору (Додаток 1), записи учнів до якої за певними рубриками відбуваються під керівництвом учителя-фасилітатора.

REAL-методика ноосферної освіти передбачає такі складові:

1. Дискусійна хвилинка, тобто питання для обговорення (евристична бесіда)
2. Пояснення навчального матеріалу (певного літературного явища).
3. Обговорення нової інформації.
4. Замальовка образу (образона) того літературного явища, що розглядається.
5. Структурування нової інформації і нанесення її на образон у процесі аналізу.
6. Колективне обговорення схеми-образу (образона).
7. Виконання практичних завдань. 8. Домашнє завдання.

Дискусійна хвилинка – питання для обговорення:

1. Чому Галицьке суспільство потребувало подвижника-патріота?
2. Завдяки яким діям «перший галичанин зробився всеукраїнцем»?

Відповіді на ці запитання передбачаються у випереджувальних навчальних завданнях за темами:

1. «Активна участь І. Франка у політичному житті Галичини 50-80-х років XIX ст».
2. «Прикмети письменницького ремесла Івана Франка».
3. «Збірка «З вершин і низин» – видатне явище в новій українській літературі».

Виклад підготовленого пропонується провести у формі рольової гри

(літературознавці, уявна постать поета, біографи). Релаксація.

Прогнозовані відповіді. Повідомлення першого літературознавця: «Жив і працював І. Франко у Галичині, яка була колонією Австро-Угорської імперії. Реформа 1848 року ліквідувала в Галичині кріпосне право, але життя селян не покращало, вони змушені були продавати свої мізерні клапті землі й шукати заробітків. У 60-х р. XIX ст. у Дрогобичі й Бориславі виявлено нафтові джерела. Сюди з'їжджалися капіталісти, щоб руками зголоднілого селянства заробити собі мільйони. У часи загострення класової боротьби в Галичині на арену суспільної боротьби виступила революційно-демократична молодь, зокрема І. Франко.

Інтерв'ю поета: «Мій руський патріотизм – то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі ... І коли що полегшує мені нести це ярмо, так це те, що бачу, як руський народ, хоч він гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, ... все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жадобу світла, правди та справедливості і до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу, і ніяка праця не піде марне, бо занадто гаряче люблю загальнолюдські ідеали справедливості, братерства й волі, щоб не почувати, як мало в історії Русі прикладів справжнього громадянського духу...».

Свідчення першого учня-біографа: «Є письменники, що їх життєпис цікавіший від їх творів..., їх життєпис в кожному разі дасть змогу більш-менш глибоко увійти в таємниці духу їхньої доби, бо саме цей дух міститься в них немов відтворюється і знаходить свій найсильніший вираз. За нечисленним гуртом цих велетнів іде велика юрба письменників-робітників і ремісників, це немов ті робітники, які помагають ставити будинок цивілізації. Як один із тих робітників, що докладають цеглину по цеглині до тієї будови, ніколи не відчував я живіше цього свого характеру», – висловився І. Франко.

Свідчення другого учня-біографа: «І. Франко у біографічних матеріалах говорить про себе: що «нічого гідного уваги в моєму житті, крім тієї сверблячки до писання, крім нахилу спостерігати людське життя в його

найрізноманітніших проявах, крім тієї ніколи й нічим не заспокоюваної гарячки, яка змушує мене перейматися стражданнями й радощами, думками й мріями інших людей. Але ці всі патологічні прикмети не є чим характерним для мене: це, здається, звичайні прикмети письменницького ремесла».

Учень-літературознавець (другий): «Збірка «З вершин і низин» (1887) – це «двадцять літ життя і праці, продиктованої щирим бажанням загального добра і поступу, щирою любов'ю до рідного народу і рідного краю» (Іван Франко). Книга складається з шести розділів. Перші чотири поділяються на цикли. За назвами першого розділу «Deprofundis» («З глибини») й останнього циклу «Excelsior» («Вище!») названа ціла збірка «З вершин і низин». Визначальний її жанр – громадянська лірика. Головний герой – «вічний революціонер». Центральною проблемою є доля людини й суспільства. Провідний мотив: полум'яний заклик до осмислення свого духовного світу. Ідея: утвердження незламності, безсмертя, заклик до майбутніх боїв, тверда віра у здійснення віковичних мрій людства. Герої збірки: робітники, селяни, інтелігенти. Соціальне тло: «гнобителі і гноблені». Книга ця зайняла найпочесніше в нашій літературі місце поруч «Кобзаря».

Підсумок учителя, **вихід із релаксації**: «Соціально-економічне становище Галичини потребувало докорінних змін, здійснити які могли лише патріоти. Народ потребує свого духовного поводиря. Таким і став І. Франко для Галичини, чітка громадянська позиція якого втілилися в пафосну політичну лірику, ключовим образом якої є образ революціонера».

Пояснення нового матеріалу.

1. Виразне читання поезії. 2. Бесіда з метою виявлення емоційної реакції учнів:

Які емоції відчуття виникли у вас під час прослуховування поезії?

Які образи, картини постали у Вашій уяві? Що ви б зобразили?

Обговорення нової інформації. Створення образу.

Робота з образом-схемою (ілюстрацією):

1. Уважно розгляньте ілюстрацію В. Лопати до вірша І. Франка «Вічний революціонер». Зіставте зі своїми образами, що постали у вашій уяві.

2. Поміркуйте, чому саме таким зобразив ліричного героя художник?

Структурування інформації (завдання для класу) і нанесення ключових понять на схему-образ в процесі опрацювання матеріалу (Додаток 1):

1. Прочитайте поезію мовчки. Визначте її тему, основну думку, жанр.

2. Поділіть твір на смислові частини, виділіть у кожній образи, які найбільш вас вразили і запам'яталися. Робота передбачає колективний характер виконання. У процесі розкриття ключового образу за художньою структурою (зміст (ідея), внутрішня форма (уява, бачення), зовнішня форма (звукове вираження) використовуються такі прийоми: «повільне читання», спостереження за текстом, робота зі словником, біографічними матеріалами.

Запитання і завдання для дослідно-пошукової роботи:

1. Хто такий революціонер?

2. Як Ви розумієте це поняття? (Зверніться до словника і з'ясуйте його лексичне та етимологічне значення).

3. Як би Ви могли пояснити використання І. Франком «образу вічного революціонера» в українській літературі вперше?

4. Як ви уявляєте собі «вічного революціонера» за часів І. Франка і нині. (Зверніться до біографічних матеріалів «На дні») [Франко 1978 : 110-163].

5. Розкрийте авторське бачення образу революціонера в поезії «Гімн».

Прогнозовані відповіді:

1. «Революціонер – це людина, що прагне перетворення. За тлумачним словником, «революція» – це докорінний переворот у житті суспільства, що призводить до насильного повалення віджилого суспільного ладу і встановлення нового, прогресивного. Оскільки визначення поняття «революціонер» немає в словнику, я скористався аналогічним його відповідником – «борець» – той, хто змагається задля здійснення передових ідей. Оскільки революціонер – це «дух», що рве до бою», то цілком логічним є тлумачення поняття «дух», що означає психічний стан, загальне внутрішнє спрямування, свідомість».

2. «В українській класичній поезії образ революціонера був створений саме І. Франком, хоча громадянська лірика стала визначальною у творчості Т. Шевченка («Кавказ»), О. Пушкіна («К Чадаєву»), М. Лермонтова («Демон»), М. Некрасова («Кому на Руси жить хорошо? »), які жили й творили до великого Каменяра. Введення І. Франком образу революціонера в літературу пояснюється його громадянською позицією: він, як прогресивно настроєна людина того часу, вважає за святий обов'язок «працювати для громадського добра...», хоч і терпітиме за це постійні переслідування й гоніння тогочасної влади, як і його герой Мирон Сторож: *«Отже ж я тобі розповім, за що нас судили. Нам сказали, що ми – нас було кілька люда – зробили межі собов таємну кумпанію, щоб ширити між людьми соціалізм»* [Франко 1978:42-58].

3. «Образ революціонера, борця незламної волі Мирона Сторожа постає перед нами в автобіографічному оповіданні І. Франка *«Моя стріча з Олексою»* (1878), де автор образно розкриває сутність цього поняття: *«Я чоловік проклятий, ненависний, прогнаний з-поміж «чесних», – одним словом, проскрибований... Моє ім'я... було пострахом усіх «мирних і вірно конституційних горожан», – з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції різні, ...всевідуций і всемогучий суд справді признав мене винним, справді в моїм організмі добачав революційну жилку..., в моїх очах доглянув іскру такого огню, котрий може запалювати дома «мирних горожан» не гірше нафти...»* [Франко 1978 : 42-58].

4. «Розповідаючи про тяжку долю революціонера, Іван Франко розкриває особливість внутрішньої сутності борця, потребу бути корисним людям: «Правда, життя «проскрибованого» часом сумне і важке, але серед наших гнилих обставин його тільки й можна назвати життям. Внутрішній супокій, сила і ясність переконань, чиста совість і боротьба, вічна, ненастанна боротьба против темноти, фальші і дармоїдства! А ще до того такі хвилі, з котрих одна стоїть за все життя, життя в затрутім, удушливім воздуху недоумства! Ех, добродії, для самої боротьби, для кількох таких хвиль варто плюнути на всі «пута», варто стати «проскрибованим!» [Франко 1978 : 42-58].

Робота над поетикальними засобами твору це – вміння учнів з'ясувати їхню естетичну роль у розкритті ідеї. Прогнозовані відповіді:

1. «Низка тропів допомагає І. Франкові досягти високої поетичної образності й чіткої виразності ідеї поезії. Образ революціонера є символом нескореного духу, це поривання до боротьби за краще життя, за волю. Словосполучення «вічний революціонер» стало постійним епітетом і означає незламність, безсмертя, благородство. Метафоричні висловлювання «розвалилась зла руїна», «по місцях недолі й сліз», «голос духа чути скрізь» увиразнюють уявну картину «зла», яке потрібно «духові» подолати, тобто підняти народ на боротьбу, запалити їхні серця прагненням до змін. Засобом антитези «не ридать, а добувати» автор наполягає на активній боротьбі народу за своє визволення.

2. «Нескореність і могутність трудящого люду, що пройнятий цим революційним духом, підкреслюються порівняннями: «І де в світі тая сила, щоб в бігу її спинила, щоб згасила, мов огонь, розвидняючийся день». За допомогою анафори та гіперболи звертається увага автора на всеохопленість, революційних змін, вселенське прагнення до перебудови світу: «мільйони зве з собою».

3. «Незламність волі революційного духу народу в боротьбі з ворожими силами підкреслюється звучанням повторювальних заперечень: «ні тюремні царські мури», «ні гармати лаштовані», «ні шпійонське ремесло». Енергійності й динамічності висловлювань І. Франко досягає логічними наголосами на словах, якими підкреслює ідею поезії, що закладена в її ключовому образі: «вічний революціонер», «він живе», він ще не вмер», «голос духа чути скрізь».

Творча робота. 1. Простежте за розвитком почуття у вірші. Встановіть його змінність від змісту художнього образу (зафіксуйте це у слові-настрої, кольорі).

3. Відтворіть власне бачення образності твору через колір, графічне зображення, скориставшись опорним матеріалом таблиці-матриці.

Етап підсумків – це виявлення учнями індивідуального авторського стилю і заповнення рубрики «Понятійність» у таблиці-матриці.

Домашнє завдання передбачає вивчення поезії напам'ять з метою контролю якісного засвоєння знань і використання тексту вірша для створення власного образного мислення у різних навчальних ситуаціях (цитування, використання для епіграфу, тези, написання твору).

Висновки. Постать І. Франка – це духовне багатство нашого народу, який устами митця сказав про себе вагоме слово. Доля людини і суспільства є провідним мотивом усієї творчості генія. Полум'яний заклик поета до осмислення свого духовного світу є надактуальним на сьогодні. Душевний світ ліричного героя – вічного революціонера – складний і суперечливий, це стан боротьби за найкращі ідеали людства – добра, любові, милосердя. Засади ноосферної освіти, спрямовані на гармонійний розвиток особистості, забезпечують розкриття її духовного та інтелектуального потенціалу, що здатен згармонізувати світ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Антоненко 2012 – Антоненко Н. В., Ульянова М. В. Педагогика ноосферного розвитку. / Наталія Владимировна Антоненко, Марина Владимировна Ульянова. – Севастополь, 2012. – 224 с.

Мельник – Мельник Т. Художня література в контексті ноосферної освіти [Електронний ресурс] / Тамара Мельник. – Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/minerva/noospherno.doc> – Назва з екрана.

Нариси з теорії літератури 2010 – Нариси з теорії літератури: навч. посіб. / [упоряд. тексту П. В. Іванишина]. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 256 с.

Ситченко 2011 – Ситченко А. Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах // А. Л. Ситченко. Навч. посібник для студентів-філологів. – К. : Ленвіт, 2011 р. – 291 с.

Токмань 2002 – Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція / Ганна Леонідівна Токмань. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с.

Франко 1978 – Франко І. Я. Моя стріча з Олексою // Зібрання творів : [у 50 т]. / Іван Якович Франко. – К., 1978. – Т.15 : Повісті та оповідання. – С. 42-58.

Франко 1978 – Франко І. Я. На дні // Зібрання творів : [у 50 т.] / Іван Якович Франко. – К., 1978. – Т. 15 : Повісті та оповідання. – С. 110-163.

Фридман 1991 – Фридман Л. М. Психологический справочник учителя / Л. М. Фридман, И. Ю. Кулагина. – М. : Просвещение, 1991. – 288 с.

Іван Франко. «Гімн». Таблиця – матриця для розкриття образності вірша

Додаток 1

Довідка «Отримай інформацію»	І. Франко. «Гімн». Образон – опорний образ	Відчуттєво-уявна зображальність	Художня форма	Понятійність	Психограма (настрій)	Враження від твору.
<p>«Гімн» (1880р.) відкриває збірку «З вершин і низин». Покладений на музику М. Лисенком, стає народною піснею «Вічний революціонер». Уперше надрукований у польському журналі «Praga»(1882 р.). Тема – зростання революційного духу людини, боротьба добра зі злом, відтворення мрії людства про нове суспільство. Ідея: утвердження безсмертя богоборства, заклик до боїв. Ключовий образ – революціонер – уперше вжитий у дожовтневій класичній поезії. Громадянська лірика; жанр – гімн.</p> <p>Художні аналогії. Т. Шевченко, «Кавказ», «Псалми». О. Пушкін, «К Чадаєву», М. Лермонтов «Демон», М. Некрасов. «Железная дорога», «Размышление у парадного подъезда», «Кому на Руси жить хорошо?»</p> <p>І.Франко. Моя стріча з Олексою»</p>		<p>Думка, наука</p> <p>←</p> <p>Дух</p> <p>←</p> <p>День, п'ятьма</p> <p>←</p> <p>Воля</p> <p>←</p> <p>Тіло рве до бою бою</p> <p>←</p> <p>Вогонь</p> <p>←</p> <p>Тепло</p> <p>←</p> <p>Перетворення</p> <p>←</p>	<p>Епітет</p> <p>Анафора</p> <p>Антитеза</p> <p>Анафора</p> <p>Метафора</p> <p>Антитеза</p> <p>Метафори</p> <p>Риторичні запитання.</p>	<p>Людина богатирського зросту, міцної статури, енергійної ходи, з мужнім виразом обличчя, з громовим голосом...</p> <p>Тюремні мури, колючий дріт, через який упевнено переступає революціонер... Юрба робочого знедоленого, змарнілого від виснажливої роботи люду; малі, приземкуваті, вбогі, повні диму та кіптяви хатинки... Заможне обійстя, усміхнені, щасливі діти з книжками в руках повертаються зі школи, веселий спів жінок, що готують вечерю, світлі великі майстерні, нові верстати... Попереду крокує впевненою ходою велет духу, за ним, піднявши гордо голови, йдуть робітники, на обличчях яких випромінюється радість, надія.</p>	<p>Гордо</p> <p>Упевнено</p> <p>Радісно</p> <p>Урочисто</p> <p>0</p>	<p>«Гімн спонукає мене до активних дій, рішень, викликає бажання змінити своє життя та життя суспільства, зміцнює віру у власні можливості гідно переборювати життєві труднощі.</p> <p>«Лиш боротись – значить жити» І.Франко.</p>